

جعفر طیار علی‌علیه

نماد ولایت واسوه

مقاومت اسلامی

آیت‌الله نجم‌الدین طبسی

مقدمه: متن پیش رو، پیاده‌سازی سخنرانی ارزشمند آیت‌الله نجم‌الدین طبسی است که به‌مناسبت ششم جمادی الاولی، سالروز شهادت حضرت جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام، ملقب به «جعفر طیار»، ایراد گردیده است. این سخنرانی در دو محور اصلی تنظیم شده است:

۱. اهمیت و ضرورت احیای نام بزرگان دین: در این بخش، سخنران با اشاره به عظمت مقام حضرت جعفر علیه السلام در کلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و مقایسه بازگشت ایشان با فتح خیبر، بر لزوم زنده نگه‌داشتن یاد این شخصیت‌های والا در مقابل تلاش‌های سیستماتیک دشمنان برای حذف نام آنان از تاریخ تأکید می‌کند.

محور اول: اهمیت و ضرورت احیای نام و یاد جعفر طیار علیه السلام

گامی که برای بزرگداشت شخصیت‌های والامقامی همچون حضرت جعفر طیار علیه السلام برداشته شده، اقدامی بسیار مبارک و ضروری است. احیای نام این بزرگان، احیای تاریخ اسلام و ارزش‌های اصیل آن است. برای درک عظمت مقام ایشان، کافی است به این فرمایش پیامبراکرم صلی الله علیه و آله توجه کنیم که پس از بازگشت جعفر از حبشه که هم‌زمان با فتح خیبر بود، فرمودند: «والله ما أدری بآیهما أنا أشدّ فرحاً، بقدم جعفر أم بفتح خیبر؛ نمی‌دانم به کدام‌یک از این دو شادتر شوم؛ به فتح خیبر یا به بازگشت جعفر!»

اینکه پیامبراکرم صلی الله علیه و آله شادی بازگشت یک نفر را با پیروزی بزرگی مانند فتح خیبر برابر می‌دانند، نشان‌دهنده جایگاه بی‌بدیل جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام است.

• عظمت فتح خیبر

برای فهم عمق این مقایسه، باید به تاریخ فتح خیبر نگاهی بیندازیم. مسلمانان پیش از پیروزی نهایی، حداقل دو یا سه عملیات شکست‌خورده را تجربه کرده بودند. در یکی از این نبردها، فرمانده لشکر پس از شکست بازگشت و لشکریان خود را به ترس متهم می‌کرد و آنان نیز او را به جبن و ترس متهم می‌کردند: «يُحِبُّنَ أَصْحَابَهُ وَيُحِبُّنُونَهُ». این شکست‌ها چنان بر پیامبر صلی الله علیه و آله گران آمد که شب را با اندوه سپری کردند و صبح روز بعد فرمودند: «امروز پرچم را به دست مردی خواهم داد که خدا و رسولش را دوست دارد و خدا و رسولش نیز او را دوست دارند؛ جنگجویی حمله‌ور و گریزناپذیر (کار غیر فرار)». و آنگاه پرچم را به دست امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام سپردند و خیبر فتح شد. خود حضرت امام علی علیه السلام نیز درباره این پیروزی می‌فرمایند: «وَاللّٰهُ مَا قَلَعْتُ بَابَ خَيْبَرَ بِقُوَّةِ جِسْمَانِيَّةٍ لِّكِنْ بِقُوَّةِ إِلَهِيَّةٍ؛ به‌خدا سوگند من در خیبر را با نیروی جسمانی برنداشتم؛ بلکه با نیرویی الهی و ملکوتی آن را از جا کندم.» (الطوائف في معرفة مذاهب الطوائف، جلد ۲، صفحه ۵۱۹).

بنابراین، فتح خیبر یک پیروزی عادی نبود؛ بلکه یک معجزه و نصرت الهی بود. حال، بازگشت جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام چنان پیامبر صلی الله علیه و آله را مسرور کرد که آن را هم‌سنگ چنین فتح بزرگی دانستند. با این وجود، بزرگداشت مقام چنین شخصیتی، باید بسیار زودتر و با استقبالی گسترده‌تر صورت می‌گرفت.

• حذف نام بزرگان؛ دلیلی بر اهمیت احیای آنان

تجلیل از جعفر علیه السلام، تجلیل از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علی علیه السلام است. این یک حقیقت انکارناپذیر است که دشمنان اسلام نیز به آن واقف‌اند. بنده به چشم خود کتاب‌های تعلیمات دینی برخی کشورهای حاشیه خلیج‌فارس را که توسط عربستان سعودی تدوین شده، دیده‌ام. در این کتاب‌ها، هر جا نام جعفر، حمزه سیدالشهدا و علی‌بن ابی‌طالب علیهما السلام در وقایع تاریخی آمده، به‌طور کامل حذف

شده است. آن‌ها حتی شخصیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را فردی عاجز، ناتوان و منفعل در برابر حوادث معرفی می‌کنند که گویا بدون نظر و مشورت دیگران اراده‌ای از خود ندارد.

این حذف سیستماتیک، یک پیام روشن دارد: اگر نام این بزرگان منشأ اثر و الهام‌بخش نبود، دشمنان برای حذف آن این همه تلاش نمی‌کردند. پس وظیفه ما در مقابل این جریان تخریبی چیست؟ وظیفه ما احیا و زنده نگه‌داشتن نام و یاد آنهاست.

• سابقه بزرگداشت جعفر طیار علیه السلام در نجف اشرف

شاید در حوزه مقدسه قم، این جلسه یکی از اولین گام‌ها برای بزرگداشت رسمی حضرت جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام باشد؛ اما باید بدانید که این امر در نجف اشرف سابقه‌ای طولانی دارد.

علامه جلیل، شیخ فرج‌العمران القطیفی (متوفی ۱۳۹۸ هجری قمری، یعنی حدود ۵۰ سال پیش) در کتاب گران‌سنگ ۱۵ جلدی خود به‌نام «الأزهار الأرجية فی الآثار الفرجية» در جلد ۱۰، صفحه ۱۴۸، خاطره‌ای را از سفر خود به نجف در سال ۱۳۸۴ قمری (یعنی حدود ۶۰ سال قبل) نقل می‌کند که نشان‌دهنده صحت و اهمیت کار شماست. ایشان می‌نویسد:

«وفاة جعفر الطیار»

«وفي يوم الثلاثاء الثامن من الشهر المؤرخ قَصَدْتُ مَثَلُ الْعَلَمَةِ الْخُجَّةِ الشَّيْخِ مُحَمَّدٍ رَضَا الْقَلْبِيسِي وَمَعِيَ الْقَاضِلَانِ الشَّيْخَ عَلِيَّ الْمُؤَهَّرُونَ وَالشَّيْخَ أَحْمَدَ الشَّيْثُفَ لِاسْتِمَاعِ الْقِرَاءَةِ عِنْدَهُ، بِمُنَاسَبَةِ وَفَاةِ جَعْفَرِ الطَّيَّارِ وَكَانَ يُقِيمُ فِي هَذَا الْيَوْمِ مَاتَمًا لِذِكْرِ شَهَادَتِهِ وَلَكِنْ مَعَ الْأُسْفِ كَانَ وَصُولُنَا مَثَرِلَهُ بَعْدَ الْقَرَاغِ مِنَ الْقِرَاءَةِ وَتَفَرُّقِ النَّاسِ؛ و در روز سه‌شنبه، هشتم ماه مذکور (جمادی‌الاولی)، به همراه دو فاضل ارجمند، شیخ علی المرهون و شیخ احمد السیف، به منزل علامه الحجه، شیخ محمدرضا طبسی (پدر بنده) رفتیم تا به‌مناسبت وفات جعفر طیار، در مجلس قرائت (روضه) ایشان شرکت کنیم. ایشان هر سال در این روز، مجلسی برای یادبود شهادت آن حضرت برپا می‌کردند؛ اما متأسفانه زمانی به منزل ایشان رسیدیم که مجلس قرائت پایان یافته و مردم پراکنده شده بودند.»

این سند تاریخی نشان می‌دهد که حدود ۶۰ سال پیش در نجف اشرف، بزرگداشت سالروز شهادت حضرت جعفر علیه السلام یک سنت رایج بوده است. این موضوع صرفاً به شخص جعفرین ابی‌طالب یا حمزه سیدالشهدا و حضرت ابوطالب علیهما السلام محدود نمی‌شود؛ این احیای شاعران الهی است. با زنده نگه‌داشتن نام این ستارگان، نام نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله برای همیشه درخشان باقی خواهد ماند؛ از این‌رو، ما از بانیان این امر خیر تقدیر می‌کنیم و امیدواریم، سالیان سال موفق و سلامت باشید و این مسیر را ادامه دهید.

• جعفر طیار علیه السلام، الگوی مقاومت و شهادت

ما امروز به‌حق از شهدای خود تجلیل می‌کنیم. از شهید فهمیده، از

۲. تبیین شخصیت و الگوی مقاومت: در محور دوم، با استناد به منابع معتبر روایی و تاریخی شیعه و سنی، به بررسی فضائل بی‌بدیل، جایگاه معنوی و حماسه شهادت حضرت جعفر علیه السلام در نبرد موته پرداخته می‌شود. آیت‌الله طبسی با تحلیل اقداماتی همچون «عقرکردن اسب» و پایداری تا آخرین نفس با وجود ده‌ها زخم، ایشان را به‌عنوان الگوی کامل «مقاومت مطلق» و ریشه و اساس فرهنگ شهادت‌طلبی در اسلام معرفی می‌کنند.

این سخنرانی، تلاشی است برای بازشناسی یکی از بزرگ‌ترین سرداران و پیشگامان اسلام که می‌تواند الهام‌بخش نسل امروز در مسیر پایداری و عزت باشد.

سردار سلیمانی و از دیگر شهدای گرانقدردمان یاد می‌کنیم و این کار درستی است؛ اما باید بدانیم این قهرمانان از کدام مکتب برخاسته‌اند. آیا می‌دانید حضرت جعفر علیه السلام با چه قدرتی درگیر شد؟ او در نبرد موته با امپراتوری روم شرقی، یعنی اروپای امروز جنگید و چنان مقاومتی از خود نشان داد که تاریخ را شگفت‌زده کرد. پس از شهادت، وقتی بدن مطهرش را یافتند، بیش از هفتاد زخم بر آن بود و تمام زخم‌ها در قسمت جلوی بدن ایشان قرار داشت؛ این یعنی او حتی یک لحظه به دشمن پشت نکرد و نگریخت. برادرش، مولای ما علی علیه السلام، در جنگ احد ۹۰ زخم برداشت و جعفر در نبرد موته بیش از ۷۰ زخم.

سردار سلیمانی پرورش‌یافته این مکتب است. شهید فهمیده از این مکتب درس‌آموخته است؛ مکتبی که جعفر طیار آن این‌گونه مقاومت می‌کند و الگوی فداکاری و شجاعت می‌شود. وظیفه ماست که این الگوها را به‌درستی برای نسل امروز بازگو کنیم.

محور دوم: بحثی پیرامون شخصیت

حضرت جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام در کتاب تنقیح‌المقال

• شکرگزاری خداوند از جعفرین ابی‌طالب

در محور دوم بحث، به سراغ کتاب تنقیح‌المقال مرحوم مامقانی می‌رویم. انصافاً ایشان در جلد ۱۵، صفحه ۳۰، بحثی مختصر و مفید را مطرح کرده‌اند. در این کتاب، علاوه بر نکات ارزشمند خود مرحوم مامقانی، استدراکات (تکمیل و تصحیحات) جالبی از نوه‌ایشان نیز وجود دارد. من به این نکات اشاره می‌کنم تا بدانید، در محضر چه شخصیتی هستید و از چه کسی تجلیل می‌کنید.

شما از کسی تجلیل می‌کنید که خداوند شکرگزار اوست! این نکته عجیبی است! دقت کنید، شاید برای اولین‌بار باشد که می‌شنوید خداوند می‌فرماید: «من از تلاش جعفر سپاسگزارم.» این حدیث در کتاب امالی شیخ صدوق، صفحه ۱۲۲، آمده است که می‌فرماید:

«قال: أوحى الله عز وجل إلى رسوله صلی الله علیه و آله: أني شكرت لجعفرين أبي طالب أربع خصال، فدعاه النبي صلی الله علیه و آله فأخبره. فقال: لولا أن الله أخبرك ما أخبرتك، ما شربت خمراً قط، لأنني علمت أن لو شربتها زال عقلي وما كذبت قط، لأن الكذب ينقص المرأة وما زينت قط، لأنني خفت أني إذا عملت عمل بي وما عديت صنما قط، لأنني علمت أنه لا يضر ولا ينفع. قال: فضرب النبي صلی الله علیه و آله يده على عاتقه، فقال: حق لله عز وجل أن يجعل لك جناحين تطير بهما مع الملائكة في الجنة..؛ حضرت امام باقر علیه السلام فرمودند: خداوند متعال به رسول گرامی اش صلی الله علیه و آله وحی فرود: «من از چهار خصلت جعفرین ابی‌طالب تشکر می‌کنم.» پیامبراکرم صلی الله علیه و آله جعفر را فراخواند و این خبر را به او داد. جعفر در محضر ایشان عرض کرد: اگر خداوند به شما خبر نداده بود، من هرگز آن را بازگو نمی‌کردم. آن چهار خصلت عبارت‌اند از:

الف) هرگز شراب ننوشیدم؛ زیرا می‌دانستم که اگر آن را بنوشم،

عقلم زایل می‌شود.

ب) هرگز دروغ نگفتم؛ زیرا دروغ، مروت و جوانمردی را می‌کاهد.

ج) هیچ‌گاه مرتکب زنا نشدم؛ چون بیم داشتم اگر چنین کنم، با [خانواده] من نیز همین‌گونه رفتار شود.

د) هرگز بت نپرستیدم؛ زیرا می‌دانستم که بت نه نفعی دارد و نه ضرری.

[پس از شنیدن این سخنان، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دست بر شانه او زد و فرمود: «حق است بر خداوند عزوجل که برای تو دو بال قرار دهد تا با آن‌ها همراه فرشتگان در بهشت پرواز کنی.»

این خاندان این‌گونه‌اند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «حق لله عزوجل أن يجعل لك جناحين تطير بهما مع الملائكة في الجنة.» (حق است بر خداوند که برای تو دو بال قرار دهد تا با آن‌ها همراه فرشتگان در بهشت پرواز کنی).

چنین تعبیری در مورد حضرت قمر بنی‌هاشم علیه السلام نیز وجود دارد. من یک‌وقت از استادم پرسیدم: [که معنای این عبارت چیست]؟ ایشان گفتند: این یک معنای خاصی دارد؛ البته من احتمال می‌دهم که گرچه همه بهشتیان جایگاهشان در بهشت معین است؛ اما حضرت جعفر بن ابی‌طالب علیه السلام مستثنی است؛ «الا جعفر». او اختیار با خودش است که «يطير بهما في الجنة حيث يشاء»؛ یعنی هر کجا که دلش می‌خواهد، با آن دو بال پرواز می‌کند و فرود می‌آید.

• هدیه ویژه پیامبر صلی الله علیه و آله: نماز جعفر طیار

یک نکته دیگر هم عرض کنم. در کتاب شریف کافی، در مورد همین نماز جعفر طیار، مطالبی وجود دارد که جای تأمل بسیار دارد. ببینید پیامبراکرم صلی الله علیه و آله که کلامشان بر اساس وحی است و قرآن در شأن ایشان می‌فرماید: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ (سوره نجم، آیات ۳-۴)؛ یعنی «او از روی هوای نفس سخن نمی‌گوید؛ آنچه می‌گوید، چیزی جز وحی‌ای که به او می‌شود، نیست»، ببینید نسبت به جعفر بن ابی‌طالب علیه السلام چه می‌فرمایند. این حرف‌های پیامبر، حرف‌های خداست.

در کتاب کافی، جلد ۳، صفحه ۴۶۶، روایتی از امام محمدباقر علیه السلام نقل شده است که فرمودند: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِيَجْعَلَ: يَا جَعْفَرُ! أَلَا أَمْنُحُكَ؟ أَلَا أُعْطِيكَ؟ أَلَا أُحِبُّكَ؟ فَقَالَ لَهُ جَعْفَرُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: فَظَرَ النَّاسُ أَنَّهُ يُعْطِيهِ ذَهَبًا أَوْ فِضَّةً فَتَشَرَّفَ النَّاسُ لِذَلِكَ. فَقَالَ لَهُ: إِنِّي أُعْطِيكَ شَيْئًا إِنْ أَنْتَ صَنَعْتَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ كَانَ خَيْرًا لَّكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا...»

ترجمه و توضیح روایت:

رسول‌خدا صلی الله علیه و آله به جعفر فرمودند: «ای جعفر! آیا به تو هدیه‌ای ندهم؟ آیا عطایی به تو نکنم؟ آیا بخششی به تو ننام؟»

مردم که این صحنه را می‌دیدند، گمان کردند که پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خواهند به او طلا یا نقره‌ای ببخشند و از این‌رو [برای دیدن] گردن کشیدند (با اشتیاق نگریستند). جعفر پاسخ داد: «بله یا رسول‌الله (بفرمایید)».

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «من به تو چیزی عطا می‌کنم که اگر آن را هر روز انجام دهی، برایت از دنیا و هرچه در آن است، بهتر خواهد بود و اگر هر دو روز یک‌بار، یا هر جمعه، یا هر ماه، یا هر سال انجام دهی، گناهان ما بین آن دو [نوبت] برایت آرمزیده می‌شود.»

سپس کیفیت نماز چهار رکعتی (نماز جعفر طیار) را با ۳۰ ذکر تسبیحات اربعه در هر دو رکعت توضیح دادند.

• نقش حضرت جعفر علیه السلام در هجرت به حبشه

حالا معلوم شد که ما داریم راجع به چه شخصیتی صحبت می‌کنیم؟ ایشان همان کسی است که به حبشه رفت تا برای فرهنگ اسلام زمینه‌سازی کند و بستر پذیرش آن را فراهم آورد. این هجرت آن‌قدر برای مشرکین سنگین بود که افرادی مانند عمروعاص و عبدالله بن ابی‌ربیع‌ه را با هدایای فراوان به حبشه فرستادند تا جعفر و همراهانش را بازگردانند. جلسه رسمی در حضور نجاشی تشکیل شد که قصه‌اش مفصل است و الحمدلله جعفر در آن مناظره پیروز شد. واقع مطلب این است که ما خودمان نسبت به شخصیت‌های بزرگ خودمان کم‌لطفیم.

• فضائل حضرت جعفر علیه السلام

از دیدگاه بزرگان شیعه و سنی

مرحوم مامقانی در تنقیح‌المقال، جلد ۱۵، صفحه ۹، در ذیل شرح حال حضرت جعفرین ابی‌طالب علیهما السلام، به‌نقل از بزرگان چنین آورده است: علامه مجلسی علیه السلام در کتاب الوجیزة فی الرجال (صفحه ۴۳) در مورد ایشان می‌نویسد: «جعفرین ابی‌طالب، من سادات الشهداء؛ جعفرین ابی‌طالب، از سروران شهیدان است.»

والحاوی او را در زمره ثقات (افراد مورد اطمینان) شمرده و گفته است: «هو أجل من أن یوصف؛ او بزرگ‌تر از آن است که به وصف درآید.»

حتی در منابع اهل سنت نیز فضائل ایشان به زیبایی ذکر شده است. ابن‌اثیر در اسدالغابه، جلد ۱، صفحه ۳۴۱، می‌نویسد:

«جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ واسم أبي طالب عَبْدُمَنَافِ بْنِ عَبْدِالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قُصَي القرشي الهاشمي، ابن عم رسول الله وأخو علي بن أبي طالب لأبويه وهو جعفر الطيار وكان أشبه الناس برسول الله خلقاً وخلقاً، أسلم بعد إسلام أخيه علي بقليل؛ جعفرین ابی‌طالب... پسرعموی رسول‌خدا صلی الله علیه و آله و برادر تنی علی‌بن ابی‌طالب علیه السلام بود... او را «جعفر طیار» می‌نامند. او شبیه‌ترین مردم به رسول‌خدا صلی الله علیه و آله از نظر ظاهر (خلق) و اخلاق (خلق) بود. اندکی پس از برادرش علی علیه السلام اسلام آورد.»